

ПРОБЛЯСЪЦИ ОТ СТАРО ЗЛАТО

Рецензия на книгата на Розмари Стателова „Естрада и социализъм: Проблясъци“. София: Рива, 2019

ВЕНЦИСЛАВ ДИМОВ

GLIMPSES OF OLD GOLD

A review of professor Rosemary Statelova’s book “Estrada and Socialism: Glimpses”. Sofia: Riva, 2019

Ventsislav Dimov

Резюме: Рецензия на книгата на Розмари Стателова „Естрада и социализъм: Проблясъци“. София: Рива, 2019 (200 стр., мека корица).

Ключови думи: рецензия, естрада, социализъм

Abstract: A review of professor Rosemary Statelova’s book “Estrada and Socialism: Glimpses”. Sofia: Riva, 2019.

Keywords: review, estrada, socialism

Key words: review, estrada music, socialism

Най-новата книга на Розмари Стателова – учен музиколог, един от пионерите в България в изследването на популярната музикална култура, музикален критик, автор на стотици научни статии и над десет монографии, но и на хиляди публицистични и журналистически статии, рецензии и т.н. – е пред нас. Корицата ѝ в синьо е колаж от десетки ликове на майстори на това, което проблясва с цвета на старо злато от скромните букви на заглавието – българската естрада. Решението на графичния дизайн е в унисон с това, което ни очаква: мозайка от богата

информативност, персонални кодове на общото и националното, при това с разпознаваемите ликове на личности, които не са „частен случай“, а тенденция. Многогласие. Документалност. И скромно, но осветяващо авторово присъствие (авторовото име е с най-малки, но най-ярки букви).

„Естрада и социализъм: Проблясъци“ – заглавието е многозначително. Самата книга е проблясък, защото въпреки популярността на певци като Лили Иванова и Емил Димитров, на композитори като Йосиф Цанков и Тончо Русев, на песни като „Бяла тишина“ и „Една българска роза“, на фестивали като „Златния Орфей“, популярната музика на близкото социалистическо минало дълго време чакаше своя сериозен научен опус. Очакваше и достоен и дързък автор, който да го направи. Самата Розмари Стателова е един от първите регистратори и изследователи на явлението още от средата на 60-те години на XX век, от зората на неговото изгряване като естрада, от появата на най-голямото популярно-музикално фестивално събитие от онази епоха – „Златния Орфей“. Досега, обаче, го е щрихирала някак частично и оперативно – като критик, като музиколог, като културолог – в малки научни и публицистични форми и жанрове. Появилите се много книги за естрадата през последните години са го правили парциално, фрагментарно, с кодове далеч от науката – те са мемоари на певци, дейци и композитори (Генко Генков, Митко Щерев, Лили Иванова, Развигор Попов и др.) или биографични и популярни истории за артисти и песни (книгите на Иван Георгиев). Едно изключение са книгите на Владимир Гаджев – надскочили рамката на музикалния журнализъм и просветителство, много информативни и интерпретативни, но не претендиращи за онзи стил академизъм и жанрова дисциплина, присъщи на дискурса, стила и жанра на научната монография. Така че „Естрада и социализъм: Проблясъци“ е дълго очакваната научна книга, която да просветли чезнещите вече в сенките на миналото черти на локална популярна музика. Рецензираната книга просветлява не толкова чертите, колкото същността, смисъла на явлението – не само художествените ѝ аспекти, не само нейните естетически и музикално-текстови измерения, не само приносите на авторите и техните интенции, а естрадата като социален

и културен феномен, като обществено явление, като проява на културния фронт и медийния екран на социалистическа България.

Розмари Стателова е избрала хронологичния принцип в изграждането на книгата си. Естрадата е разгледана като процес в три етапа: ранен етап през 50-те години, поява на нов феномен – „музикална естрада с творческо лице“ през 60-те години и началото на 70-те и зрял етап от средата на 70-те до промяната (последният разгледан фестивал е през 1990 г., но авторът проследява опашката до средата на 90-те години на XX век).

В началото на първата част (авторката е решила да не обособява тази част като увод или като първа глава извън другите с периодизацията) се изясняват изследователската задача и терминът „естрадна песен“. Предпочетено е пред популярна музика, защото обозначава „специфичния културно-исторически контекст на явлението“: „*Естрада*, това е Лили Иванова и Тончо Русев от ония години, когато създадоха заедно удивителната песен „Ти съм ли си“, Йорданка Христова, пееща „Песен моя...“ на Йосиф Цанков и още много други заедно със сътвореното от тях през този период... Нищо не пречи, разбира се, да ползваме и наименованията „забавна и танцова музика“, които навлизат като понятия в употреба през 50-е и 60-е години... Както е прието да се счита, терминът *естрада* / от исп. *estrada*/ навлиза в българската практика под влияние на съветско-руската и означава – вече според Речника на чуждите думи в българския език – нещо в художествено-изпълнителската практика, което е предназначено за широката публика. Лично за мен, понятието – освен всичко друго – иде да обозначи променения характер на съответната песенност, която от битово-приложна се превръща – в даден своя отрязък – в концертна“ (с. 8). Задачата е да се опише този огромен масив от хиляди песни, а през него – да се представи бурното развитие на модерната популярна българска музикална култура през втората половина на XX век. Да се представи като „масив от художествени ценности“, които „се помнят и пеят“. По-нататък в текста става ясно, че предпочетенният от автора термин означава новата забавна и танцова музика от български композитори, наречена по руско-съветски образец естрадна, която възниква постепенно след 1944 г. в България. А задачата на изследването

се реализира освен с описание на имена на песни и автори, особености на концертното и медийно представяне, специфична история на фестивала „Златния Орфей“ – емпирични данни, сумирани в картината на всеки от трита етапа; и с концептуалното им подреждане така, че да изведат от огромния музикален масив тези черти, които оформят неговата същност. Текстът съдържа основните фактори, които определят променящата се през 40-те наблюдавани години същност на явлениято естрада: творческият потенциал през открояващите се лични приноси на автори и изпълнители; социалните и политически контексти, които се променят по „повелите на идеологическия фронт“; институционалната инфраструктура на жанра в сферите на електронни медии, изпълнителски колективи и концертни практики, учебни звена, забавно-музикално изпълнителство в заведенията. Комплексността на тези фактори Стателова представя, като анализира Международния песенен фестивал „Златния Орфей“, видян като „представителна извадка на целокупното естрадно-музикално творчество“ (с. 9).

Първата част на книгата започва с щрихиране на следвоенната забавно-музикална практика в България през 40-те и 50-те години: трапезна песен, суинг-джаз и танцова музика. Авторът се спира на идеологическата интерпретация на джаза като „упадъчна“ музика, обособява в отделен раздел естрадните концерти, в друг представя комерсиалната естрада и нейните пространства – кръчми, ресторанти, дискотеки. Розмари Стателова се чувства в свои води най-вече, когато анализира явлениято през приноса на българските композитори, когато се вглежда отблизо в музикалния репертоар – песни, оркестрови пиеси; в изпълнителите – оркестри и певци. Благодарение на съдействието на музикалния редактор от БНР Здравко Петров, Розмари Стателова разполага с данни за съхраняваните във фонда на радиото естрадни песни и оркестрови пиеси и опровергава налаганото досега мнение, че преди 60-те и „Орфей“ липсва български репертоар (Владимир Гаджев).

Следващата част на книгата обосновава защо 60-те години се свързват с появата на „нов феномен“ – музикалната естрада. Това са годините, когато започва проникването на интернационална масова култура, идеща от Запад

и прескачаща „желязната завеса“ със социалистическите страни. През този период се откроява културното строителство на социалистическата държава, която вече обхваща естрадата, подлага я на процедури, свързани с „държавно контролирана институционалност и професионализация“ (с. 57). Жалони на такава подкрепяща, но и контролираща институционалност са появата на бигбенда към Държавния сатиричен театър (1957), Естрадният оркестър към Българското радио и телевизия (1960), студията за подготовка на естрадни кадри към Бюро „Естрада“, Българското радио и предприятие „Балкантурист“ (1960-1964); разкриването на Естрадният полувисш отдел на Българската държавна консерватория (1968); появата на няколко големи и много малки оркестрови формации, сред които изпъква с ролята си в звукозаписа оркестър „Балкантон“ (1963). Творческите двигатели на промяната през 60-те са композиторите – утвърдените вече като Йосиф Цанков и новото поколение, като Морис Аладжем, Тончо Русев, Милчо Левиев, Вили Казасян, Борис Карадимчев и др. – всички те, начело с Йосиф Цанков, създават новите лирични песни, които променят облика на българската естрада. Комбинирането на институционалните фактори с новия творчески потенциал се случва точно тогава с появата на първия конкурс „Песни за българското Черноморие“ (1965), който от следващата 1966 г. ще стане Международен фестивал „Златния Орфей“ и ще чертае възходящата линия на развитие на естрадата. Катализатор на тази плодотворна комбинация е музикалният мениджър Генко Генков – и той присъства като фактор в книгата на Розмари Стателова. Жанрът на рецензията едва ли допуска подробен преразказ на съдържанието на книгата, но все пак ще спомена емблематичните имена, чрез които авторът описва периода: освен гореспоменатите композитори, певците Йорданка Христова, Лили Иванова, Маргрет Николова, Георги Минчев и „Щурците“, Паша Христова; песните „Делфините“, „Море на младостта“, „Приказка“, „Бяла тишина“, „Песен моя, обич моя“, „Сън сънувах“, „Пролет моя“, „Птицата“...

Третият раздел е озаглавен „Зрелостта на „Орфей“. Авторът вижда тази зрялост към средата на 70-те години, когато се провежда десетото издание на фестивала (1974). Новото през този период е пробива на млади автори,

не всички членове на Съюза на българските композитори, като Митко Щерев, Стефан Димитров, Владимир Наумов, Найденов Андреев; допускането и награждаването на песни, чиито автори са певци, като Емил Димитров, Мария Нейкова и Бисер Киров. През този етап се утвърждават млади певци, които ще станат емблематични за цялата естрада: Вадил Найденов, Орлин Горанов; до конкурса се допускат рок групи, като „Сигнал“ и „Фактор“.

За мен най-важна е четвъртата част на книгата „Обобщението: един възможен подход“. Очаквах да бъде по-равностойна – и като обем, и като акценти – на предходните три раздела, обединени под знака на дескрипцията. Всъщност тези три раздела не са само описателни, защото историческата типология, която прави Стателова, е вече интерпретация и анализъм. А и заявеното заглавие подсказва повече намерение този последен раздел да изпълни ролята на липсващото заключение на книгата. Та този раздел е важен, защото извежда един от основните проблеми, който като червена нишка пронизва цялата история на разглежданото явление – националното звучене на българската естрада. Гласовете, на които се опира Розмари Стателова в своите анализи, наричат това звучене още „самобитно“, „българско“, „нашенска традиция“. Има и такива, като Митко Щерев, които отричат изобщо наличието на български стил в попмузиката, западна и глобална в същината си. Други осъществяват този национален стил, като търсят синтези с българската традиция, главно с градския, но понякога и със селския фолклор. Розмари Стателова предлага нещо различно – националното да се търси не в звука, ритъма и интонациите, а в сантименталното (с. 171), което обуславя далата облик на българската естрада лирична песен, толкова популярните песни с любовно съдържание.

Така, сякаш не с точка, а със запетая свършва книгата – с неизживения български сантиментализъм и с особено обичаната от публиката естрадна сантиментално-патетична песен. Последните двадесет страници са снимки, които визуализират текста на книгата с уловени мигове между 1965 и 2011 г. Снимки, които са предоставили от личните си архиви Здравко Петров, Кристиан Бояджиев, Мария Ганева, Ангел Заберски-син, Мими Николова,

Душка Кордова, Татяна Робева. Улесняващ четенето и разбирането на книгата е и именният показалец, който издателите са си направили труда да поместят. Отново трябва да похвалим Здравко Петров, който освен информатор и сътрудник на автора в издирването на данни от радиото, е и редактор на книгата.

Макар и появила се съвсем наскоро, „Естрада и социализъм: проблясъци“ вече има положителни читателски атестации и звучен резон в публичното пространство. Първото ѝ представяне е във Варна, 30 май 2018, в Арт Салон на Радио Варна, с лекция на Розмари Стателова за естрадата и социализма, част от програмата на Международния фестивал за популярна музика „Открытие“. Второто представяне бе пред академична публика – на 4 юни 2019 г. в зала 15 на Факултета по журналистика и масова комуникация, СУ „Св. Климент Охридски“, като част от Семинара „Нови идеи в етномузикологията“ на изследователска група „Етномузикология“ при сектор „Музика“ на Институт за изследване на изкуствата, съвместно със Семинара на проект „Меката власт на популярната музика в медиите (по примери от България и Балканите)“, финансиран от ФНИ. В семинара се включиха учени и университетски преподаватели, журналисти и студенти. Казах го и като модератор на семинара, ще повтора и сега: „Естрада и социализъм: проблясъци“ е една необходима и очаквана книга, която препоръчвам на моите колеги и студенти, както и на всички, които искат да разберат очарованието, но и политическата обусловеност на естрадата, да научат нови факти, да видят в обща панорамна картина процеси, събития, фигури, имена, пръснати в невинаги авторефлексивните българска медийна музика и нейните научни коментари.

Ако все пак читателят очаква от рецензията да бъде убеден защо е добре да потърси и прочете точно тази книга, ще допълня – не само заради информацията в нея, но и заради автора, заради широтата на интерпретациите му, заради уменията му да провокира и ангажира. „Търся обяснението на социални изрази чрез музиката, които на повърхността си са енигматични“ – беше казала по друг повод Розмари Стателова. В този смисъл, въпреки образователния и академичния си статус, тя не е типичен музиколог, гледащ отвисоко музиката за употреба и „леките“ жанрове,

съсредоточаващ се само върху анализите на музикалните текстове. Розмари Стателова и с тази своя книга показва, че е антрополог на музиката и културолог, който изследва значенията, които различните музикални дейности имат за хората и обществото, социалният разговор, който се води през символите на популярната музика, властовите употреби и идеологическите ценности, които стоят зад естрадата като популярно-музикална практика. Това прави книгата нужна за изясняване на важни, но не достатъчно изследване проблеми: социализъм и култура на масите, развлечение и всекидневие под похлупака на властваща идеология и институции, например. Или отношенията между медии и музика в периоди на идеологически диктат и властови употреби. Освен това, и в тази своя книга Стателова проявява един свой талант, който прави текстовете ѝ ценни – диалогичното ѝ отношение с предходни текстове, и нейни, и на други автори. Тя чете и пише, препрочитайки и преписвайки, и тези нейни приписки не остават по полетата, както е било при средновековните анонимни автори, а се вграждат като тухли в нейните нови конструкции, правят ги да звучат като полифонично ехо от една епоха. За да напише „Естрада“-та, Стателова е издирила, препрочела, реферирала, интерпретирала стотици текстове – от оперативната критика, синхронна на изследваните явления на страниците на специализираната периодика (сп. „Българска музика“, в. „Народна култура“ и др.), до днешните мемоари, меморати и медийни образи на естрадата от близкото минало (радиопредаванията „Звезден прах“, книгите на естрадните дейци и др.) – ще откриете тези гласове-извори в разточителните бележки под линия. Това прави книгата ѝ подходящо четиво и за тези, които се интересуват от дискурсите – синхронни и диахронни, на гилдията на композиторите и на певците, на музикалните критици, на музиковедите, на идеолозите и организаторите на културния живот през социализма и т.н.

И не на последно място: Розмари Стателова се чете с удоволствие, защото е майстор на писаното слово. Знае как става правенето на научни текстове с „човешки език и лице“, умее да преведе специфичната терминология и високите наративи на разбираем и пластичен език. Обича си текстовете и уважава бъдещите им читатели, което си личи по работата ѝ върху стила и

речта. Има рядко срещаното чувство за автокритичност и самоирония. Пише честно и понякога не щади вчерашната и другата Розмари. Пише леко за трудни неща. И прави сериозни книги. Като рецензираната „Естрада и социализъм: проблясъци“ – книгата е пореден пример за майсторството на Розмари Стателова в изграждането на „темелни“ текстове, които са вградили много гласове, които се извисяват с авторовата концептуалност и визия, и затова осветяват все още сенчестите в научните ни полета места, останали по инерция в тъмната зоната на трудно приеманите от консервативната научна традиция „непрестижни обекти на занимания“ (музиката за употреба, „леката“ музика, „чалгата“, „естрадата“).

На добър час на книгата, която „проблясва“ вече на път към своите читатели. С пожелание към автора – да запази любопитството, трудолюбието, хъса и светлината, които продължава да има, и за следващите книги, които чакаме!